

Recensies

P. de Win, *De schandstraffen in het wereldlijk strafrecht in de Zuidelijke Nederlanden van de middeleeuwen tot de Franse tijd bestudeerd in Europees perspectief* (Dissertatie RU Gent 1989; Verhandelingen van de Koninklijke academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België, klasse der letteren, LIII, 139; Brussel: Paleis der academiën, 1991, 276 blz., Bf1500,-, ISBN90 6569561 3); en *idem, De kaakstraf in België van de Franse tijd tot 1867* (Iuris scripta historica VI; Brussel: Wetenschappelijk comité voor rechtsgeschiedenis; Koninklijke academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België, 1992, 141 blz., ISBN 90 6569 572 9).

Eén der oude strafgebruiken waaraan ons dagelijks spraakgebruik herinnert, is het aan de kaak (ofte pronk) stellen. Deze in het openbaar voltrokken straoefening behoorde tot de categorie der infamerende of eerloosheid brengende straffen. Deze *Ehrenstrafen* omvatten onder meer het dragen van een schandteken — extreem als lijfstraf in de vorm van een brandmerk —, de kaakstraf en de infaamverklaring. Duitse criminalisten hebben wel een theoretisch onderscheid gemaakt tussen *Ehrenstrafen* en *Schandstrafen*. De Win verstaat onder de laatste: 'die straffen die tot (hoofd-)doel hadden een persoon expliciet te schande te maken, dat wil zeggen zijn moreel en sociaal aanzien te verminderen door hem in persoon of via voorstellingen expliciet over te leveren aan de publieke bespottung zonder evenwel zijn lichaam door beulshand te laten schenden'. (24)

De auteur is in 1989 aan de Rijksuniversiteit te Gent gepromoveerd op een niet-gepubliceerde omvangrijke thesis die een rechtshistorisch en een rechtsarcheologisch gedeelte omvatte. De beide hier aangekondigde boeken zijn een bewerking — en vooral een bekorting — van het eerste gedeelte van dat proefschrift. Het tweede boek bevat gelukkig toch nogal wat rechtsarcheologisch materiaal, ook in de afbeeldingen.

Het eerste boek dan bevat een inleiding waarin het ongebruikelijke onderwerp wordt geplaatst in het kader van de Europese strafrechtstheoretische en -historische literatuur. Vervolgens presenteert De Win thematisch de smadelijke tocht, de tepronkstelling en de schandtekens en -strafstukken. Varianten van de profane schandtochten zijn de ezelsrit — ook bekend uit de volksgerichten en folkore — en het schandslepen. (Ook de spontane volkse behandeling van de 'moffenmeiden' na de tweede wereldoorlog valt er onder te rekenen.) Een zeer oude vorm van de smadelijke tocht is het steendragen, een straf die oorspronkelijk alleen aan vrouwen kon worden opgelegd (47-48). De derde variant ervan was het dragen van de houten mantel of huik. Evenals bij de vorige straffen werd deze veelal opgelegd wegens zedendelicten.

De straf van tepronkstelling op kaak (*pilori*) of schavot geschiedde doorgaans door vastkettening om de hals aan een schandpaal (*carcan*). De Win heeft onderzoek van indrukwekkende omvang verricht naar de lokale modaliteiten van deze straftoepassing, naar veroordeelden en hun delicten (vooral: fraude en bedrog, belediging, zedenmisdrijf, kleine diefstal en bedelarij). Interessant zijn ook de vele mogelijke bijkomende symbolische straffen zoals het dragen van een spinrokken of van twee broeken door de veroordeelde. (148) Van schandmaskers, zoals die in Duitsland werden toegepast, heeft de auteur in de Zuidelijke Nederlanden geen sporen teruggevonden. (152) Sommige vormen van tepronkstelling, zoals die op het houten paard, waren door hun opzettelijk pijnlijk karakter behalve schandstraf tevens lijfstraf. (183) Bijzondere vormen van tepronkstelling waren die in een dril- of draaikooi, waarmee vooral prostituees werden gestraft, en de toepassing van de 'schopstoel'.

Het derde hoofdstuk van dit eerste boek tenslotte besteedt aandacht aan het verschijnsel der schandtekens en schandstrafstukken.

De schandstraffen zijn in de Zuidelijke Nederlanden in de twaalfde eeuw ontstaan: ze zijn nauw verbonden met de opkomst van de steden, die op strafrechtelijk gebied de overgangperiode markeren tussen het 'primitieve Germaanse strafrecht' (232) en een meer publiek strafrecht. De Franse tijd is in dit opzicht als een nieuwe breuk beschouwd. Hij bracht niet alleen een uniformering en codificatie van het (straf)recht, maar hij zou zelfs de afschaffing van de schandstraffen hebben gebracht. De Win toont in zijn tweede boek overtuigend aan, dat deze traditionele visie onjuist is. De revolutionaire afschaffing van de resten van het feodale systeem en het begeleidende iconoclasme — later ook in de Zuidelijke Nederlanden en in de Bataafse Republiek — hebben nog niet geleid tot de definitieve afschaffing van de schandstraffen. De Franse *Code pénal* van 1791, die ook in de bevrijde (bezette) Zuidelijke Nederlanden werd ingevoerd, kende wel degelijk infamerende straffen in de vorm van de *carcan* als hoofdstraf en als bijkomende straf. (42) En zo bleef het onderde strafwetboeken van 1795 en 1810. Pas het *Belgische wetboek van strafrecht* van 1867 schafte de infamerende straffen af.

De auteur heeft een zeer arbeidsintensief onderzoek gedaan in de archieven der Assizenhoven om de toepassing van dit straftype in de negentiende-eeuwse praktijk althans steekproefsgewijs te kunnen nagaan. Ook aan de (overblijvende) Strafinstrumenten wordt ruime aandacht gewijd. Niet onvermeld mag blijven — mede in het licht van hetgeen P. M. M. Klep in de *BMGN*(1993) 190-197 heeft geschreven — de bezorgdheid die de auteur uitsprekt over de slechte toestand van bewaring der rechterlijke archiefstukken en het beroep dat hij doet op magistraten, griffiers, archivariissen en (rechts)historici om zo snel mogelijk naar een passende oplossing voor de verontrustende materiële staat waarin deze archivalia zich bevinden, te zoeken. (14)

De Win heeft de rechtsgeschiedenis en de rechtsarcheologie verrijkt met een, niet onberispelijk gestyleerde maar toch uitermate boeiende, rijk gedocumenteerde en goed ontsloten studie die navolging verdient.

A. H. Huussen jr.

H. L. Wesseling, *Oorlog lost nooit iets op. Opstellen over Europese geschiedenis* (Amsterdam: Bert Bakker, 1993, 345 blz., f45,-, ISBN 90 351 1205 9).

Na *Vele ideeën over Frankrijk* (1987) en *Indië verloren, rampspoed geboren* (1988) is *Oorlog lost nooit iets op* de derde bundel van de Leidse hoogleraar algemene geschiedenis H. L. Wesseling. De nieuwe verzameling bevat drieëntwintig opstellen, die alle reeds eerder (in de periode 1974-1992) werden gepubliceerd, voornamelijk in *NRCHandelsblad*, *Hollands Maandblad* en het *Tijdschrift voor geschiedenis*. De opstellen variëren niet alleen in omvang, maar ook in oorsprong: beschouwingen naar aanleiding van recent verschenen vakliteratuur, plechtige voordrachten, reacties op actuele gebeurtenissen, een bewerking van de Leidse oratie uit 1974, colleges wisselen elkaar af. Een zelfde verscheidenheid tekent ook de thematiek van de nieuwe bundel. De moderne Franse geschiedenis en de geschiedenis van de Europese expansie, de terreinen waarop Wesseling zich het best thuis weet, zijn prominent aanwezig. Maar ook andere thema's uit de Europese geschiedenis komen aan bod: de betekenis van 1870 en van 1914, het *fin de siècle*, de 'Engelse gaulliste' Margaret Thatcher, het liberalisme en de cultuur, het begrip *éminence grise*, en nog veel meer.

De Nederlandse geschiedenis neemt daarbij slechts een bescheiden plaats in. Een rede over de betrekkingen tussen Nederland en Spanje sinds de tachtigjarige oorlog, een gelijkaardige voordracht over Nederland en Frankrijk, een beschouwing over het Nederlandse koloniaal bestuur, een amusant stuk overeen negentiende-eeuwse politieke satire op het lidmaatschap van